

УДК 37.013.42:304.3

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ ШЛЯХОМ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЛЕКСУ ЗАСОБІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВУЛИЧНОЇ РОБОТИ

Тарасенко Н. В.

У статті комплекс засобів соціальної вуличної роботи з формування здорового способу життя підлітків розглядається як сукупність форм, прийомів, методів організації та проведення дозвілєвої діяльності в умовах мікросередовища, що максимально зорієнтовані на прищеплення підліткам життєвих стандартів, спрямованих на збереження здоров'я особистості. Представлено класифікацію та результати дослідно-експериментальної реалізації зазначеного комплексу засобів.

Ключові слова: соціальна вулична робота, комплекс засобів соціальної вуличної роботи з формування здорового способу життя підлітків, підліток.

В статье комплекс средств социальной уличной работы по формированию здорового образа жизни подростков рассматривается как совокупность форм, приемов, методов организации и проведения досуговой деятельности в условиях микросреды, максимально ориентированные на привитие подросткам жизненных стандартов, направленных на сохранение здоровья личности. Представлена классификация и результаты экспериментальной реализации указанного комплекса средств.

Ключевые слова: социальная уличная работа, комплекс средств социальной, уличной работы по формированию здорового образа жизни подростков, подросток.

The author considers a complex of means of social work on the streets aimed at healthy lifestyle formation in teenagers as a set of forms, techniques, methods of organization of leisure activities in conditions of microenvironments which are maximally oriented towards instilling in teenagers the life standards promotive of good health. The article offers classification and results of experimental realization of this complex of means.

Key words: social work on the streets, a complex of means of social work on the streets for healthy lifestyle formation in teenagers, teenager.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства простежуються соціально-економічні зміни, що негативно впливають на стан здоров'я молодого покоління, зумовлюючи зростання показників захворюваності дітей, особливо підліткового віку. До того ж останнім часом в Україні відзначається не лише суттєве зниження рівня здоров'я дітей, а й знецінення здоров'язбережувальної поведінки, поширення серед підлітків соціально небезпечних хвороб, негативних явищ, що шкодять здоров'ю (тютюнопаління, вживання алкоголю й наркотиків, небезпечна статева поведінка тощо), ризикованої поведінки як звичного та навіть традиційного для нашого суспільства способу соціалізації молодого покоління. Необхідність посилення позитивного соціально-виховного впливу на особистість усупереч негативній дії чинників соціалізації зумовлює активізацію наукового пошуку нових ефективних підходів до формування здорового способу життя молодого покоління як шляху збереження та зміцнення здоров'я окремої дитини та нації загалом.

Аналіз актуальних досліджень. У філософських, педагогічних, психологічних, медичних дослідженнях висунуто теоретичні положення та узагальнено практичний досвід, що є підґрунтям для розробки соціально-педагогічних засад формування здорового способу життя підлітків. Відзначимо цінність для розробки питань формування здорового способу життя підлітків наукових праць учених – соціальних педагогів А. Капської, Л. Міщик, А. Мудрика, А. Рижанової, С. Харченка, в яких закладено концептуальні основи соціалізації та соціального виховання молодого покоління. Проблеми впливу девіантної поведінки на здоров'я школярів вивчали І. Зверєва та В. Оржеховська; основи валеологічного виховання особистості

як шляху збереження її здоров'я розглядали Л. Батліна, Е. Бєлік, В. Горащук, С. Горбунова, Г. Грай; формування здорового способу життя в контексті соціального виховання особистості досліджували О. Безпалько, О. Вакуленко, Г. Лактіонова, О. Шароватова, В. Шкуркіна; особливості формування здорового способу життя дитини в підлітковий період розвитку висвітлювали в наукових працях Н. Зимівець, О. Жабокрицька, В. Кузьменко, О. Кокун, О. Леонтєва, С. Максименко; взаємодію соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів досліджувала С. Омельченко; питання впливу різних соціальних та соціально-педагогічних засобів (зокрема ЗМІ) на формування здорового способу життя молодого покоління розробляли О. Балакірева, Л. Жаліло, С. Закопайло, І. Зверєва, О. Яременко та інші вчені. Зазначимо, що питання залучення підлітків до здорового способу життя у процесі їхнього соціального виховання в мікросередовищі, зокрема засобами соціальної вуличної роботи, залишається малодослідженим у соціальній педагогіці.

Мета статті – дати визначення комплексу засобів соціальної вуличної роботи, довести ефективність реалізації комплексу засобів соціальної вуличної щодо формування здорового способу життя підлітків.

Виклад основного матеріалу. Нині теоретичну й практичну значущість для розв'язання проблеми формування здорового способу життя підлітків мають фундаментальні наукові розробки щодо соціальної вуличної роботи, які репрезентовано в працях зарубіжних учених (М. Арсьяга, В. Гонзалез, С. Деккер, М. Мікконен, Дж. Фунд, Е. Хаас, В. Хаас та ін.). Підкреслимо, що для вітчизняної соціально-педагогічної науки проблематика соціальної вуличної роботи в контексті соціального виховання особистості залишається висвітленою недостатньо, хоч у наукових розробках учених (О. Безпалько, Л. Вайноли, Л. Завацької А. Капської, І. Миговича, Л. Рень, Л. Тютті та ін.) розкрито деякі її аспекти.

На основі узагальнення наукових праць вищезазначених вчених можемо констатувати, що соціальна вулична робота – різновид соціально-педагогічної діяльності з клієнтом безпосередньо на його території, у місцях систематичного перебування цільової групи, що вирішує завдання соціального виховання молодого покоління, зокрема, спрямована на формування здорового способу життя підлітків за допомогою комплексу соціально-педагогічних засобів, застосування яких є особливо ефективним в умовах вулиці.

Практичне використання соціальної вуличної роботи на сьогодні відбувається через розробку та впровадження програм формування здорового способу життя, зокрема програми "Робота з дітьми групи ризику", що була реалізована Російським благодійним фондом "Ні алкоголізму і наркоманії" та мала за мету забезпечення єдності та безперервності реабілітаційного процесу, що включає профілактику та виявлення соціально дезадаптованих неповнолітніх, реабілітаційні заходи, спрямовані на їх позитивну соціалізацію [6, с. 2–17]; програма "Школа здорового способу життя", що діяла в Криму, та мала за мету попередження негативних явищ, пропагування здорового способу життя, гармонізацію психофізичного здоров'я підлітків, через розповсюдження інформаційних буклетів та листівок та проведення заходів в умовах вуличного простору [4, с. 167]. Отже, соціальна вулична робота часто має характер профілактичної діяльності, тобто такої, що спрямована на презентацію чи розв'язання соціальних проблем і потреб особистості [5], попередження можливих фізичних, психічних чи соціокультурних обставин у окремих індивідів та груп ризику; збереження, підтримку і захист нормального рівня життя та здоров'я людей; сприяння їм у досягненні соціально значущих цілей і розкриття їх внутрішнього потенціалу [7, с. 275–276] та реалізується через комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на запобігання, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі [1, с. 35]; сукупність державних, суспільних, соціально-медичних і організаційно-виховних заходів, які спрямовані на попередження, усунення чи нейтралізацію основних причин та умов, які викликають різноманітні соціальні відхилення негативного характеру та інші соціально небезпечні прояви у поведінці [2, с. 66; 48, с. 29–30].

Як показав наведений вище аналіз, спрямованість соціальної вуличної роботи може бути дуже різноманітною й залежить від її виду, об'єкта впливу.

Соціальна вулична робота має свої принципи здійснення, зокрема до принципів соціальної вуличної роботи О. Главник та Н. Комарова відносять: цілеспрямований пошук контактів із молодими людьми; простоту і гнучкість пропонованих заходів; орієнтацію на нестатки клієнтів; добровільність звернення клієнтів за допомогою; захист довіри й анонімності клієнтів; обов'язковість і стабільність надання допомоги [3, с. 61].

У межах соціальної вуличної роботи накопичено значний арсенал різноманітних засобів діяльності з підростаючим поколінням щодо забезпечення підлітків змістовним дозвіллям, профілактики негативних явищ, розвитку творчих здібностей, які потребують узагальнення, систематизації, об'єднання у комплекс та спрямовані на вирішення проблеми формування здорового способу життя підростаючого покоління. До таких відносять: ігротека – сукупність ігор, які пропонуються об'єктам і клієнтами соціальної вуличної роботи з метою створення умов для змістовного дозвілля, пропаганди здорового способу життя; це танцювальний захід, культурно-розважального та спортивно-оздоровчого характеру, що забезпечує дозвіллеву діяльність підліткам та сприяє формуванню їх здорового способу життя; форум-театр – інтерактивна театральна методика, що має за мету спільне знаходження артистами та глядачами шляхів вирішення запропонованої в спектаклі соціальної проблеми, що відбувається безпосередньо під час спектаклю та передбачає інтерактивне залучення глядачів до створення канви театральної дії; флеш-моб – псевдо-театр, продукт мистецьких дій його учасників, який має на меті формувати знання та мотивацію підлітків щодо здорового способу життя, розвиток їх комунікативних здібностей, сприяти організації продуктивного дозвілля даної цільової категорії тощо.

Сукупність зазначених форм, прийомів, методів організації та проведення дозвіллевої діяльності в умовах мікросередовища, що максимально зорієнтовані на прищеплення підліткам життєвих стандартів, спрямованих на збереження здоров'я особистості, визначаємо як комплекс засобів соціальної вуличної роботи з формування здорового способу життя підлітків.

Комплекс засобів соціальної вуличної роботи з формування здорового способу життя підлітків може бути класифіковано за ступенем складності (прості – ігротека; складні – соціальна акція); за складом і кількістю учасників (індивідуальні – бесіди; масові – танцювальні конкурси, дискотеки); за рівнем творчості (репродуктивні – вікторина, ігротека; творчі – конкурси графіті, соціальних плакатів); за видом діяльності (пасивні – концерти; активні – виступи форум-театру, спортивні змагання); за характером спілкування (безпосередні – вікторина, квест; опосередковані – виставка малюнків); за призначенням (когнітивні – інтелектуальні ігротеки; мотивувальні – виступи форум-театру, флеш-моби; поведінкові – конкурси театралізованих постановок, соціально-педагогічні ситуації).

З метою підтвердження результативності визначеного комплексу засобів соціальної вуличної роботи з формування здорового способу життя підлітків було проведено соціально-педагогічний експеримент, учасниками якого стали діти підліткового віку загальною кількістю 1094 особи.

Оцінка рівня сформованості здорового способу життя підлітків проводилася за визначеними нами критеріями, показниками та рівнями.

Перший критерій, за яким відбуватиметься перевірка ефективності представленого комплексу засобів, – мотиваційний – оцінюється за рівнем прояву інтересу до дотримання здорового способу життя та збереження власного здоров'я та здоров'я оточення, бажання пропагувати здоровий спосіб життя оточенню. Після впровадження комплексу засобів соціальної вуличної роботи з формування здорового способу життя підлітків констатуємо динаміку зростання мотиваційного критерію.

Так, збільшення рівня сформованості мотиваційного критерію підлітків у відсотковому відношенні становить у контрольних групах 0,8 % та 0,6 %, в експериментальних – 23,2 % та 19,2 % (високий рівень); середній рівень характеризується зростанням на 2,2 % та 5,6 % у контрольних та на 1,0 % й 20,0 % в експериментальних групах; відсоток низького рівня зменшився на 3,0 % та 6,2 % у контрольних групах та 22,2 % та 39,2 % в експериментальних відповідно.

Наступний когнітивний критерій передбачає засвоєння сукупності знань про здоров'я та здоровий спосіб життя, його складові та сутність; фактори впливу

на здоров'я; загрози шкідливих звичок; засвоєння знань основних засад здорового способу життя тощо.

За результатами проведеного дослідження можемо констатувати, що реалізації експериментального дослідження між контрольними та експериментальними групами були виявлені несуттєві статистичні відмінності, однак відповідно до результатів порівняння даних після проведення експерименту можемо зробити висновок, що емпіричне значення критерію Пірсона $\chi^2 = 51,26$ та $\chi^2 = 27,65$, значно перевищує критичне значення $\chi^2 = 5,99$ ($k = 2$, $\alpha = 0,05$) і є свідченням позитивної динаміки рівня сформованості когнітивного критерію здорового способу життя підлітків.

Останній критерій, за якого відбувалося порівняння результативності впровадження комплексу засобів формування здорового способу життя підлітків, був поведінково-діяльнісний критерій, що характеризується готовністю ведення здорового способу життя, запобігання шкідливим звичкам або їх усунення, відображається в умінні дотримання вимог здорового способу життя.

Результати проведеного дослідження рівня сформованості поведінково-діяльнісного критерію свідчать про позитивну динаміку в експериментальній групі та майже відсутність її в контрольній групі, що підтверджує ефективність комплексу засобів соціальної вуличної роботи з формування здорового способу життя підлітків.

Отже, відсоток сформованості високого рівня в експериментальних групах збільшився на 20,9 % та 22,9 %, тоді як у контрольних групах – 0,5 % та 1,9 %. Різницю в 11,0 % та 5,0 % відзначено при аналізі рівня сформованості поведінково-діяльнісного критерію за показником середнього рівня в експериментальних групах та 2,5 % та 5,0 % у контрольних. Зменшення рівня сформованості у відсотковому відношенні низького рівня розподілилося таким чином: в експериментальних групах на 31,9 % та 27,5 %, а в контрольних – 3,0 % та 6,9 % відповідно.

Вірогідність змін за всіма показниками для експериментальних груп підтверджена з досить високою імовірністю: не нижче 95 %. І навпаки, для контрольних груп зміни за всіма показниками є незначними. Зміни ступеня імовірності подано в таблиці 1.

Таблиця 1

**Динаміка показників
за критерієм Стьюдента**

Критерій	$t_{емп}$				t_{α}
	Е 1	Е 2	К 1	К 2	
Мотиваційний	18,43	12,91	3,94	3,43	4,30
Когнітивний	15,36	12,27	3,36	3,08	
Поведінково-діяльнісний	21,44	10,91	3,80	3,90	

Отже, дослідно-експериментальна робота з перевірки комплексу засобів соціальної вуличної роботи з формування здорового способу життя підлітків, яка передбачала, зокрема, аналіз результативності експериментальної діяльності за розробленими критеріями, продемонструвала позитивні зміни рівнів сформованості здорового способу життя підлітків.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне розв'язання проблеми формування здорового способу життя підлітків засобами соціальної вуличної роботи. Подальше дослідження потребує ґрунтовного вивчення процесу формування здорового способу життя підлітків в аспекті вторинної профілактики.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 176 с.
2. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика : навч. посіб. / Р. Х. Вайнола ; за ред. проф. С. О. Сисоевої. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 134 с.
3. Діти вулиці: хто вони і як їм допомогти / уряд. О. Главник, Н. Комарова. – К., 2006. – 112 с. – (Бібліотечка соціального працівника).

4. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні : наук.-навч.-метод. посіб. для студентів, магістрантів, аспірантів і спеціалістів у галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи / С. Я. Харченко, М. С. Кратінов, Л. Ц. Ваховський та ін. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – С. 326.

5. Линник Л. М. Соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Линник Леся Миколаївна. – Луцьк, 2006. – 286 с. – Бібліогр. : с. 172–193.

6. Методическое пособие по организации социальной службы "Ребёнок на улице" и Информационно-консультативного центра (ИКЦ). – М. : Российский благотворительный фонд "Нет алкоголизму и наркомании" (НАН), 2000. – Вып. 1. – 128 с. – (Серия "Работа с детьми группы риска").

7. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога / Р. В. Овчарова. – М. : ТЦ "Сфера", 2004. – 480 с.